



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: George Orwell in zijn tijd

Nuis, A.

Citation

Nuis, A. (1969). Boekbespreking van: George Orwell in zijn tijd. *Acta Politica*, 4: 1968/1969(2), 219-220.

Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451119>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451119>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

onderzoek naar stereotypen over heilsoldaten, dat hij samen met Lissenburg publiceerde.

Deze folklorie-theorie lijkt veel overeenkomst te vertonen met de zgn. cultuur-overdracht-theorie ter verklaring van stereotypen (Horowitz). Toch is deze overeenkomst minder groot dan het lijkt. Dit hangt samen met het folklorie-begrip, dat Brouwer hanteert. Hij vat dit niet op als bijv. opvattingen die aanwezig zijn bij de meeste personen in een groep, maar als een eigenschap van een systeem van massa-communicatie. De in dit systeem algemeen gangbare elementen noemt Brouwer folklorie.

Tot het systeem van massa-communicatie wordt gerekend zowel de communicatie via de massa-media als die binnen de 'informele' kanalen (gesprekken, geruchten, etc.).

In verband met de bespreking van het systeem van massa-communicatie wijdt Brouwer een aantal interessante pagina's aan de behandeling van de vraag wat onder de openbare mening moet worden verstaan.

Hij ontwikkelt hier een analoge vraagstelling als bij het folklorie-begrip. Deze luidt: Moet men de openbare mening opvatten als de mening(en) die blijken een representatief opinie-onderzoek in een groep blijkt te bestaan, of moet men deze zien als de verzameling van uitlatingen die in een systeem van massa-communicatie worden aangetroffen?

Brouwer kiest met overtuiging voor het laatste standpunt (pag. 55). Hij voert voor dit standpunt enkele sterke argumenten aan. Er liggen hier m.i. toch ernstige moeilijkheden.

Wanneer er tussen de opvattingen bij de mensen en die welke door de formele en informele massa-communicatie-kanalen worden geuit, grote overeenkomst bestaat, behoeft er tegen Brouwer's omschrijving weinig bezwaar te bestaan. In andere gevallen kan deze echter meer verwarrend dan verhelderend werken. Ik geef twee voorbeelden:

1 Het formele massa-communicatiesysteem wordt door een machtsgroep beheerst en gebruikt voor intensieve propaganda. Het openlijk spreken tegen de inhoud van de gepropageerde opvattingen is verboden. De bevolking wijst echter de propaganda in grote meerderheid af.

2 Het tweede voorbeeld heeft betrekking op het gebied van de door Hofstätter genoemde Selbstverständlichkeiten.

Vrij veel zaken worden door alle leden van een groep zó vanzelfsprekend gevonden dat er niet over wordt gesproken, noch in de formele, noch in de informele (massa)-communicatie. De opvattingen zelf zijn echter zeer belangrijk. Rokeach aarzelt niet om ze de 'primitives' van een opvattingensysteem te noemen.

In de beide gegeven voorbeelden levert Brouwer's voorstel m.i. meer nadelen dan voordelen op.

Zoals reeds werd opgemerkt verdedigt Brouwer in zijn proefschrift de folklorie-theorie ter verklaring van stereotypen over andere groeperingen. Ik heb de indruk dat zijn intentie in dit geschrift niet is andere verklaringstheorieën af te wijzen. Zijn bedoeling is slechts aandacht te vragen voor de folklorie-theorie als verklaringsmodel naast andere.

De toelichting en de bewijsvoering met betrekking tot deze theorie gebeurt op fraaie wijze.

Hij begint aan te tonen, dat opvattingen die in het formele massa-communicatiesysteem voorkomen, sterke overeenkomst vertonen met die welke blijken enquête-onderzoek bij verschillende mensen worden aangetroffen.

Daarna begeeft hij zich in de buurt van andere theorieën over stereotypen. Hij gaat achtereenvolgens na of de inhoud van de stereotypen niet samenhangt met:

a de sympathie die men tegenover de groep koestert;

b de mate van contact met de groep;

c het opleidingsniveau.

In deze drie gevallen blijken er — en dit is een bevestiging van de folklorie-theorie — vrijwel geen verschillen in de inhoud van de stereotypen voor te komen.

Deze conclusie geeft aanleiding tot een opmerking over de waarde van de secundaire analyse van bestaand onderzoeksmateriaal waarvan Brouwer overvloedig gebruik maakt.

Naast het evidente voordeel, dat men ter toetsing van hypothesen niet zelf een vaak kostbaar onderzoek behoeft uit te voeren, staat een belangrijk nadeel. Dit bestaat hierin, dat variabelen die voor de toetsing van de theorie van zeer groot belang zijn, in het oorspronkelijke onderzoeksmateriaal op zeer gebrekkige wijze zijn geoperationaliseerd of in het geheel niet voorkomen.

Brouwer heeft voor de variabelen sympathie, contact en opleiding met grove benaderingen genoeg moeten nemen. Het blijft dan natuurlijk de vraag of het niet aantreffen van verschillen niet hierdoor is veroorzaakt.

Brouwer's boek is een belangrijke bijdrage tot de studie van de stereotypen. Het verdient om zijn zakelijkheid, theoretische relevantie, methodische nauwgezetheid en strakheid van betoog grote waardering en aandacht.

C. Boekestijn

HOONING, TH. J., *George Orwell in zijn tijd*. Meppel (Boom), 1968. — 260 p. f 14,50.

In een essay uit 1939, *Boy's Weeklies*, analyseert George Orwell een aantal populaire jongensblaadjes als voorbeeld van het soort sublitteratuur dat de krantenstalletjes vulde in de Engelse volksbuurten. Tegen het eind concludeert hij: 'All fiction from the novels in the mushroom libraries downwards is censored in the interests of the ruling class'.

Op p. 108 van het boek van Hooning is dit citaat ook te vinden, tussen aanhalingstekens, maar zonder waarschuwing bekort: 'All fiction is censored in the interests of the ruling class'. Commentaar van Hooning: de uitgangspunten van Orwell 'zijn . . . niet altijd vrij van een simplistisch Marxisme'. Dat zou in dit geval overdreven vriendelijk gezegd zijn — als Orwell inderdaad zoiets onzinnings had geschreven.

In een ander essay uit dezelfde jaren vergelijkt Orwell negentiende-eeuwse romanschrijvers met moderne. Vroeger voelden zij zich in de wereld op hun gemak, tegenwoordig zijn het geïsoleerde mensen. Joyce, schrijft hij, zocht lang naar de 'common man' als hoofdpersoon voor zijn *Ulysses* en vond die ten slotte in een man in een uitzonderingspositie: 'a Jew, and a bit of a highbrow at that'. 'Dit lijkt een dubbele teleurstelling voor Orwell', concludeert Hooning verrassend; hij ziet in dit zinnetje een aanwijzing voor anti-semietische en anti-intellectualistische neigingen.

Dergelijke slordigheden komen in dit boek meer voor, al springen ze niet steeds zo in het oog.* Ze wijzen op een gebrek aan werkelijke aandacht voor Orwell's bedoelingen, en maken dat zijn portret onduidelijk wordt door onzekere en te forse lijnen. Dat zou al een ernstig gebrek zijn in een eenvoudige biografie zonder wetenschappelijke pretenties; in een dissertatie die een bijdrage wil leveren tot de kennissociologie en de literatuursociologie, ondermijnen dergelijke elementaire tekortkomingen elk vertrouwen in de wetenschappelijke waarde van de conclusies. Hooning acht Orwell op twee manieren relevant voor de sociologie: in de eerste plaats als de sociaal denker, wiens ideeën onderzocht kunnen worden op hun

betekenis voor de sociale wetenschappen; in de tweede plaats als een 'case study' van een intellectueel, wiens leven en denken kunnen dienen ter toetsing en illustratie van sociologische stellingen over de positie van intellectuelen in de samenleving.

Het onderzoek naar de betekenis van Orwell's werk als bijdrage tot de sociologie blijft in feite beperkt tot die gevallen, waarin de observaties van Orwell direct vergeleken kunnen worden met de resultaten van sociaal-wetenschappelijke studies. Waar Orwell van deze studie afwijkt, schrijft H. dit toe aan persoonlijke eigenaardigheden of 'literaire' motieven. Zo schrijft hij op p. 198: 'Bij Orwell is het motief tot het beschrijven van bedelaars en zwervers tevens literair, daarom romantiseert hij hen en heeft hij weinig aandacht voor hun asociale neigingen en hun psychische defecten'. De impliciete opvatting van het begrip 'literair' die uit deze opmerking spreekt, lijkt voor een literatuursocioloog weinig genuanceerd. Ronduit ergerlijk echter is de manier waarop Hooning reageert wanneer hij te maken krijgt met ongewone conclusies van Orwell over sociale verschijnselen in de vele gevallen waarin directe toetsing aan wetenschappelijke studies onmogelijk is. Telkens weer (zie bijv. pp. 20, 34, 64, 126) neemt hij zonder enige aarzeling of reflectie aan dat zulke conclusies overdreven zijn, en dus alleen licht kunnen werpen op Orwell's persoonlijkheid, niet op de beschreven werkelijkheid. Het is duidelijk dat op die manier elke serieuze bestudering van de betekenis van Orwell's maatschappijkritiek resoluut de pas wordt afgesneden.

Hooning's behandeling van Orwell als 'case study' is niet zo fundamenteel aanvechtbaar, maar ook dit deel van zijn studie lijdt uiteraard onder de in het begin genoemde feiten. Zo kan het op zichzelf genomen juist zijn dat Orwell door zijn perifere positie een sterke neiging had tot eenzijdigheid en apodictische uitspraken, zoals Hooning beweert, maar als de ons gegeven voorbeelden van eenzijdigheid bij Orwell zo vaak geheel of gedeeltelijk te herleiden blijken te zijn tot eenzijdigheden van de biograaf, blijft het een onbewezen stelling.

Het is spijtig een auteur zo hard te moeten vallen die zich op een nauwelijks ontgonnen en hoogst belangwekkend terrein heeft gewaagd. Het is geen schande als men niet slaagt in iets dat anderen niet eens proberen, maar dat is geen reden om te verdoezelen dat dit boek over de hele linie onder de maat is gebleven die het zelf stelt.

A. Nuis

DERKS, H. G. M. (samensteller), *Anatomie van links*. Amsterdam (Polak & van Gennepe), 1968. — 237 p. f 11,50.

Een verzameling opstellen van dertien auteurs, welke waarschijnlijk tot doel heeft gehad een beeld te geven van wat 'links' betekent. Ook na lezing van dit boek is dit beeld nog steeds troebel. Het is in het kader van deze boekbespreking niet mogelijk alle opstellen te bespreken.

Fr. de Jong Edz. opent de serie met de bijdrage 'Standpunten en looprichtingen', waarin hij tracht een theorie te ontwikkelen over de politieke tegenstelling links-rechts. Volgens De Jong hebben de termen links en rechts in iedere periode hun specifieke betekenis: in 1867 werd die specifieke betekenis bepaald door de schoolkwestie, vervolgens door de 'sociale quaestie', enz. Dit wordt het 'probleem der probleemverschuiving' genoemd: de inhoud van de begrippen links en rechts verschuift mét de probleemstelling. Deze theorie heeft een aantal zwakke punten. Voor zover ze al opgaat, gaat ze alleen binnen de politieke stelsels op: voor het jaar 1867 kan men misschien voor Nederland de tegenstelling baseren op de schoolkwestie, maar b.v. niet voor Engeland. Daarnaast hebben de termen ook

voor iedere groep afzonderlijk hun eigen specifieke betekenis. Domela Nieuwenhuis — voorstander van het bijzonder onderwijs — zal zich waarschijnlijk niet als een man van rechts hebben beschouwd. Het is overigens typisch de theorie van een historicus: ze geeft geen enkele oplossing voor wat vandaag de specifieke betekenis van links en rechts zou zijn. Des te verwonderlijker is de opvatting van De Jong dat de termen links en rechts 'neutraliserend' zijn. Hij acht deze 'neutrale verdeling' tussen links en rechts 'een even gelukkige vondst als die van Celsius, Réaumur of Fahrenheit' (blz. 22). Hij trekt deze vergelijking met een thermometer door, waarmee wordt geïmpliceerd dat we met deze vage en onbepaalde termen ook nog aan het meten zouden kunnen slaan. Uit de andere twaalf opstellen in deze bundel blijkt overigens wel genoegzaam hoe weinig 'neutraliserend' deze termen zijn.

De titel van de bijdrage van S. Kleerekoper is gesteld in de vraag: 'Wat is links?' De begrippen links en rechts hebben volgens Kleerekoper een veelvoud van geldingsgebieden en ze zijn zonder betekenis als men niet duidelijk te kennen geeft op welk geldingsgebied men ze wil betrekken. Kleerekoper betreft die begrippen op de problematiek van de arbeidersbeweging. De 'ideologische machteloosheid van de huidige arbeidersbeweging' (blz. 93) manifesteert zich volgens hem in een aantal palliatieven die 'links' of 'socialistisch' worden genoemd, maar dit niet zijn: PBO, medezeggenschap en vermogensaanwasdeling.

Bijzonder interessant is het artikel van L. H. C. Hulsmans, 'Links en rechts in het recht'. Zijn uitgangspunt is dat rechts meer gericht is op behoud en stabiliteit, links meer op verandering en beweging. Het recht kan zowel rechts als links zijn. In een coöperatief traditionalistische samenleving bestaat behoefte aan recht van rechtse signatuur; daar weegt ook het beroep op het precedent zeer zwaar. In een competitief modernistische samenleving is slechts links recht functioneel; daar wordt minder nadruk gelegd op het precedent en meer nadruk op de eis dat veranderingen, die wenselijk zijn, ook moeten worden gerealiseerd. Omdat het al dan niet wenselijk zijn van veranderingen moet worden gemotiveerd, vraagt links recht méér dan rechts recht om motivering.

Arthur Lehning gaat er in zijn opstel 'Socialisme en democratie' vanuit dat geen mens zich door iemand anders kan laten vertegenwoordigen. 'Als democratie iets betekent, dan betekent het zelfbestuur, zelfbeschikking, rechtstreekse deelname aan de instellingen, die het maatschappelijke leven regelen.' (blz. 170) Het door velen geuite bezwaar dat in grote collectiviteiten niet iedereen rechtstreeks aan de bestuurslichamen kan deelnemen, wordt door hem een dooddoener genoemd. Volgens Lehning bevinden we ons in een proces van ont-democratisering: de democratie wordt voortdurend indirecter. De bureaucratie neemt de beslissingen en kiezer noch gekozenen hebben werkelijke controle of invloed. Hoe de organisatie volgens Lehning dan wel moet zijn wordt in dit korte opstel jammer genoeg niet uitgewerkt.

W. F. Wertheim doet in zijn bijdrage 'Ontwikkelingshulp als neo-kolonialisme' een aanval op Tinbergen en op de ontwikkelingshulp. Zijn motto is dat men de hongerende geen vis moet geven, maar dat men hem beter kan leren vissen. De ontwikkelingshulp, zoals die nu wordt gegeven, noemt Wertheim zonder meer boerenbedrog. Het is een vorm van neo-kolonialisme: men geeft met de linkerhand en men neemt meer terug met de rechterhand. Wertheim twijfelt aan de eerlijke bedoelingen van de ontwikkelingshulp en hij spreekt liever van 'achtergehouden' landen dan van ontwikkelingslanden. Hij is een voorstander van het Chinese experiment, dat hij uitwerkt in de vorm van een Chinees ontwikkelingsmodel. Aan de hand van een korte historische schets toont hij het kernpunt van dit model aan: de poging om de verhoging van de landbouwproductie centraal te stellen, waarbij niet kapitaal, maar arbeid op grote schaal wordt geïnvesteerd in de